Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matyaqubov B. Doston ijrochiligini o‘qitish uslubiyati. – Toshkent: «Nodirabegim» nashriyoti, 2021. – 2-3, 13-16-betlar.
2. Ayimbetov Q. Qaraqalpaq folklori. – Nukus: «Qaraqalpaqstan» nashriyoti, 1977. – 3-4-betlar.
3. Jarimbetov Q., Orazimbetov Q. Qaraqalpaq adebiyati. – Nukus: «Bilim» nashriyoti, 2010. – 8-9-betlar.
4. Allaniyazov R. Duwtar áspabınıń tariyxı hám atqarıw sheberligin rawajlandırıw jolları: Magistrlik dissertatsiyasi. – Nukus: Ajiniyaz nomidagi NDPI, 2022. – 33-34-betlar.

REZYUME. Ushbu maqolada qoraqalpaq dostonchilik san’atining noyob sinkretik tabiati, ya’ni so‘z, kuy va ijro uyg‘unligi tadqiq etilgan. Muallif dostonchilikning an’anaviy folklor shaklidan professional akademik ijrochilikka o‘tish jarayonidagi tarixiy va uslubiy o‘zgarishlarni tahlil qiladi. Maqolada "Jirov" va "Baqsi" ijrochilik maktablarining o‘ziga xos xususiyatlari, xususan, "Ala moynaq" dutarining texnik imkoniyatlari, zarb va shtrixlarning badiiy vazifalari yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada ustoz-shogird an’analarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar (ovoz fiziologiyasi, nota savodxonligi) bilan uyg‘unlashtirish masalalari ilmiy asoslangan. Tadqiqot natijasida zamonaviy dostonchilik ta’limini rivojlantirish bo‘yicha xulosalar taqdim etilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье исследуется уникальная синкретическая природа каракалпакского дастанного искусства, то есть гармония слова, мелодии и исполнения. Автор анализирует исторические и методологические изменения в процессе перехода от традиционной фольклорной формы дастана к профессиональному академическому исполнению. В статье освещены особенности исполнительских школ "Жиров" и "Баксы," в частности, технические возможности дутара "Ала мойнак," художественные функции ударов и штрихов. Также в статье научно обоснованы вопросы гармонизации традиций наставник-ученик с современными педагогическими технологиями (физиология голоса, нотная грамотность). В результате исследования представлены выводы по развитию современного эпического образования.

SUMMARY. This article explores the unique syncretic nature of the Karakalpak epic art (Dastan), focusing on the harmony of word, melody, and performance. The author analyzes the historical and stylistic transformations in the transition of epic performance from traditional folklore to professional academic performance. The article highlights the distinctive features of the "Jirov" and "Bakhshi" performance schools, specifically examining the technical capabilities of the "Ala Moynaq" dutar, as well as the artistic functions of rhythmic strokes (zarb) and musical articulation. Furthermore, the synthesis of traditional "master-apprentice" traditions with modern pedagogical technologies (vocal physiology, music literacy) is scientifically substantiated. The study presents conclusions for the development of modern epic performance education.

MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA O‘QUVCHILAR OVOZINI TARBIYALASHDA VOKAL SAN’ATINING AHAMIYATI

Nağmetova Gúlzar Bulatbaevna – *assistent o‘qituvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: musiqa madaniyati, vokal pedagogikasi, ovoz turi, tembr, diapazon, tessitura, ma’naviy tarbiya, maqom, estetik did.

Ключевые слова: музыкальная культура, вокальная педагогика, тип голоса, тембр, диапазон, тесситура, духовное воспитание, маком, эстетический вкус.

Key words: music culture, vocal pedagogy, voice type, timbre, range, tessitura, spiritual education, maqom, aesthetic taste.

Bugungi kunda o‘sib kelayotgan yosh avlodni jismonan sog‘lom, ma’nan yetuk shaxslar qilib tarbiyalash jamiyatimiz oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev yoshlarimizni sog‘lom va

barkamol etib tarbiyalash masalalarida mulohaza yuritib shunday deydilar – “Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo‘g‘inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o‘zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz [1]”.

Milliy pedagogika asoschilaridan biri Abdurauf Fitratning “Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo‘lishi, baxtli bo‘lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo‘lishi yoki zaif bo‘lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e’tibordan qolib, o‘zgalarga tobe va qul, asir bo‘lishi ularning o‘z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog‘liqdir”- degan so‘zlari yosh avlod tarbiyasida katta ahamiyatga egadir. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining yana 11 yillik ta’lim tizimiga o‘tkazilishi ta’lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan ma’naviy-ma’rifiy ishlar ko‘lamini yanada kengaytirish va sifat jihatidan yangilashni talab etadi. Bu o‘z navbatida ta’lim-tarbiya sohasida faoliyat yuritayotgan ustozlardan ijodiy izlanishni, ishga yangicha yondashishni, fidoiy mas’uliyatni, hamda o‘z kasbining haqiqiy ustasi, jonkuyari bo‘lishni talab qiladi.

Umumta’lim maktablari o‘quvchilarini “Musiqa madaniyati darslari orqali ma’naviyatlarini oshirish, umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, xalqimizning ma’naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirishni namoyon etish, vatanparvarlik g‘oyalarini shakllantirishda musiqa vositalaridan, jumladan musiqiy janrlardan biri vokal san’atini anglash, tushunish, tahlil qila olish ko‘nikmalarini singdirish katta ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlab, unga zamon talabidan kelib chiqib yondashish zarurligini ko‘rsatadi. Xalqimiz ayniqsa she’riyat bilan bevosita bog‘langan folklor qo‘shiqlari, bolalar qo‘shiqlari, maqom sikllari, katta va mumtoz ashulalarga nihoyatda boy. Keyingi yillarda Yevropa uslubidagi vokal asarlari ham yaratildi.

O‘quvchi ma’naviyatini shakllantirish, bu doimiy tizimlilik, uzviylikni, davomiylikni talab etadi. Shuning uchun ma’naviy-ma’rifiy ishlarning yanada mazmunini boyitib, o‘quvchilarni ijodkorlikka yo‘naltirish katta ahamiyat kasb etadi. Pedagog o‘quvchining ovoz xususiyatlarini uning ijrochilik usulidan ajrata bilish kerak. Ovoz turini aniqlashda tembr, diapazon, registr tuzilishining xususiyatlari, markaziy tovushlar, tessiturani ushlay bilish qobiliyati, hamda fiziologik – anatomik belgilar (Ovoz bog‘lamlarining uzunligi va zichligi, rezonator tizimlari va boshqalar), xronaksimmetriya kabi qator alomatlar hisobga olinishi kerak. Tajribali vokal o’qituvchisi o’quvchining ovoz tembridan ko’p narsani bilib oladi. Bu shaxsiy akustik xususiyat turli tessituralarda sinchiklab tekshirilishi lozim.Tembrning eng yaxshi sifatlarini eshitish uchun bir asarni yondosh tonalliklarga ko’chirib ijro etish mumkin. Diapazon ham ovoz turini aniqlovchi belgilardan biridir. Biroq u o’quvchida doim ham to’la hajmda ifodalanmasligi mumkin. Ko’pincha u chegaralangan bo’ladi. Ba’zi hollarda uchraydigan “metso soprano” va “soprano” tonlarini o’z ichiga olgan, nihoyatda keng diapazon ham foyda bermaydi. Ovozni to’g’ri tasnif qilishda registr tuzilishini o’rganish yordamchi vositadir. Yangrashi chiroyli bo‘lgan o‘tish va markaziy tonlarning joylashishi ham ovozni to‘g‘ri aniqlashda ko‘mak bo‘la oladi.Vokalistlarda o‘ziga xos quyidagi o‘tish tonlari mavjud: Tenor mi – fa – fa – diez birinchi oktava. Bariton re – mi – bemol – si kichik oktava do - do diez birinchi oktava. Soprano mi – fa – fa – diez ikkinchi oktava. Metso soprano do diez – re – diez ikkinchi oktava. U yoki bu tessiturani ushlab turish qobiliyati ma’lum darajada o‘quvchining ovoz diapazoni qanday ekanligigiga bog‘liq. Diapazonning cheklanganligi o‘quvchining tessitura imkoniyatlarini ham cheklab qo‘yadi. Shunday bo‘lsada ularni o‘rganish ovoz tipini aniqlashda katta yordam beradi. Ovozning fiziologik, anatomik belgilari va xronaksimmetriya yordamchi omil vazifasini o‘tashi mumkin. Bolalar ovozining turlari. Soprano – (diskant) - yuqori ovoz, yengil, o‘zgaruvchan yumshoq yangraydi. Katta ta’sir kuchiga ega (do – birinchi oktava, fa, sol-ikkichi oktava). Alt- bolalar pastki ovozi-kuchli va birmuncha yo‘g‘on jarangdor tembrga ega. (sol, lya- kichik oktava, re – mi ikkinchi oktava) Ta’lim jarayonida ovoz turlarini, uning hajmini, kengligini aniqlash orqali ovoz xarakteriga mos bo‘lgan vokal

mashqlari hamda qo‘shiqlar kuylatib boriladi, bu esa ovoz hajmi kengligini chiroyli, rang-barang tembrda va jarangdor bo‘lishiga imkon yaratadi. Bo‘lajak vokal o‘qituvchilari yuqorida aytib o‘tgan ovoz turlari, ovoz hajmi kengliklarini o‘rgangan holda, qo‘shiqlarni yoqimli, dilrabo ohanglarda kuylay olishi uchun vokal uslubiyotini kasbiy ko‘nikmalarini puxta o‘zlashtirishi zarur deb bilamiz.

Xulosa qilib aytganda musiqa madaniyati darslarida vokal san’ati vositasida o‘quvchilar ma’naviyatini shakllantirish uzluksiz pedagogik jarayon hisoblanadi. Ovoz turini to‘g‘ri aniqlash, metodik asoslangan mashqlarni qo‘llash va milliy musiqa merosidan foydalanish o‘quvchining estetik tafakkuri hamda ijodiy salohiyatini rivojlantiradi. Vokal pedagogikasi nafaqat ijrochilik mahoratini, balki shaxsning ruhiy va ma’naviy kamolotini ham ta’minlovchi muhim omildir. Shu bois bo‘lajak vokal o‘qituvchilari kasbiy kompetensiyalarni chuqur egallashlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruza. 2016 yil 7 dekabr. Toshkent – “O‘zbekiston” – 2017 yil, 22-bet.
2. Qahhorov N.B. Vokal asoslari Toshkent, Iqtisod-Moliya. 2008 yil
3. Rizayeva M.N. Yosh xonanda kamoloti. Toshklent, “Cho‘lpon” nashriyoti, 2006 yil
4. Ismoilova M. Vokal o‘qitish metodikasi. Toshkent, “Musiqa” nashriyoti.

REZYUME. Mazkur maqolada umumta’lim maktablarida musiqa madaniyati darslari orqali o‘quvchilar ma’naviyatini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Vokal san’atining yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni, ovoz turlarini aniqlash mezonlari, tembr, diapazon, registr, tessitura va fiziologik xususiyatlarning pedagogik ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, milliy musiqa merosi, maqom san’ati va zamonaviy vokal uslublarning o‘quvchi shaxsini shakllantirishdagi roli ochib beriladi. Tadqiqot jarayonida kuzatuv, tahlil, pedagogik tajriba va qiyosiy metodlardan foydalanildi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье анализируются теоретические и практические основы формирования духовности учащихся посредством уроков музыкальной культуры в общеобразовательных школах. Научно обосновывается роль вокального искусства в воспитании молодого поколения, критерии определения типов голоса, педагогическое значение тембра, диапазона, регистра, тесситуры и физиологических особенностей. Также раскрывается роль национального музыкального наследия, искусства макома и современных вокальных стилей в формировании личности учащегося. В процессе исследования использовались методы наблюдения, анализа, педагогического опыта и сравнительного анализа.

SUMMARY. This article analyzes the theoretical and practical foundations of the formation of students' spirituality through music culture lessons in general education schools. The role of vocal art in the upbringing of the younger generation, the criteria for determining voice types, the pedagogical significance of timbre, range, register, tessitura, and physiological characteristics are scientifically substantiated. The role of national musical heritage, maqom art, and modern vocal styles in the formation of the student's personality is also revealed. Observation, analysis, pedagogical experience, and comparative methods were used in the research process.